

BERNARDO ESTORNES LASA (1907-1999)

Donostia, 1999-XI-26

Estornes Lasa abizen bikoitza historia da XX. mendeko euskal kulturaren, eragin nabarmena izan baitu letren eta argitalpenen arloan. Nortasun handiko gizonen eskutik altxor erraldoia sortu du *Auñamendi* ikurrak eta herrimina izan da eragileen ezaugarria.

Bernardo, Mariano eta Jose hirukote ospetsua, bakarka nahiz hiruak batuta, erronkaria heriotzeratuaren bozeramaile gartsuak izan dira, bakoitza bere modura, mende osoan zehar. Nafarroako euren haran zokoratua hil zorian zetzan gizon hauek bertako herri-jakintza eta *uskara* berezia plazaratzeari omodio hutsez ekin ziotenean. Erronkaria erdi-ihartuaren azken orduko gudari bulartsu izan dira Estornes Lasa anaiak erdi aroko zaldun ameslarien antzera.

Euren ekimena ez da, noski, indar galduen ereintza antzua gertatu, eta Irati mendiko enbor tantaien oihan estuaren moduko ondare aberatsa da gaur euskal kulturaren alo-rean *Auñamendi* izenburuarekin egokitutako bilduma emankorra.

Hirukotearen azken zutabe eta sustatzaile aspergaitza izan da azken uneraino itzali berria den Bernardo, gizon xalo, langile izkutu eta euskaltzain ohorezkoa. Izaban sortu zen 1907ko maiatzaren 11n. Sei anai-arrebatan zaharrena izanki, aitaren izena eman zitzaion bataioan.

Hain euskaltzale sutsuaren ibilbide errotuan bitxia badirudi ere, Bernardok Zaragozan ikasi zuen liburuaren bidez euskara. Hamabost urte beteta gero ekin ziola aita-amen mintzairaz jabetzeari, aitortzen zuen berak. Txepelkeriarik gabe hartu zuen, noski, bihotzari zegokion eginkizun hau eta, hadik laster, hogeitertan idatzi zuen han bertan *Erronkari* (1927), bere lehenbiziko liburu euskalduna. Ikaslearen adore eredugarriarekin batera, mende hasierako erronkariaren ahulezia adierazten du gertakizun honek. Galzorian aurkitzen zen Erronkariko *uskararen* amaizun bihurtu zenak, ez zuen euskara bere ama-hizkuntza izan.

Izabako eskolatik merkataritza irakasletako ikastaroak egitera joana zen Aragoiko hiriburura, eta Donostiara aldatu zen 1929an titulua lortu bezain laster. Profesional lanari zegokion ildotik abiatuta 'Estornes ikastetxea' izeneko merkatalgoko ikastaroak emateko akademia sortu zuen Gipuzkoako hiriburuan. Zirriborro batzuetan azaltzen duenez, 45 bat neska-mutilen ikasleagoa lortu zuen. Bere biziko ezaugarri nagusia izango zen argitalpenen ildotik saiaturaz, *Euskal idazlasterra*, Taquigrafía vasca (1929) bigarren liburu plazaratu zuen. Gazte denborako lehen ogibideari zegozkion beste bi liburu ki argitaratu gabeen prestakuntza aipatzen da bere eskuizkribuetan: *Cálculos Mercantiles* y *Financieros* deritzana, alde batetik, eta *Contabilidad Elemental y Superior* delakoa, bestetik.

Diru kontularitza eta finantzen mundua baino erakargarriago zitzaizkion, ordurako, murriztasuna eta gutxi gehiago eskaintzen zioten euskara eta euskal kultura, bere biziko erronka bihurtuko zirenak gero. Ogibidearekin tartekatuz berehala agertzen hasi zen euskaltzaletasuna, eta Eusko Ikaskuntzako bulegoburu eta liburuzain izendatua izan zen.

Espainiako gerrate zorigaiztokoak eten zituen abiada itxaropentsuan hasitako Bernardo euskaltzalearen lehen urratsak. Atzerrira ihes egin behar izan zuen Euskal Herriko beste seme jator askoren antzera. Frantzia ezkondu zen Ignazia Zubizarreta bizilagun izan duenarekin. Lau seme-alaba izan zituzten gero Txilen, eta Santiago hiriburuan hoi-gaitaka urte igaro ondoren 1958an berriro Donostiara itzultzen da. Aldapetako malda aipatzen da garai honetako izkribuetan, eta hor zatekeen Sekundino Esnaola kaleko egoitzara aldatu aurretik familia bizi zen etxea.

Gizonaren lana eta emaitzak gertakizun hauek baldintzatzen dituzte. Horrela, bada, hiru atal nagusitan bana daiteke napar ospetsuak euskal kulturaren alde egindako guztia:

Gerra aurrea

Gaztea izan arren, garai hartan Euskal Herriko aldizkari gehienetan azaltzen hasten da bere izena, hala nola, *RIEV*, *Euskal Herriaren Alde*, *Yakintza*, *Euzkadi*, *Vida Vasca*, *BRSVAP*, e. a. Erbestera aurretik Legazpi kalean 5-1. solairuan egiten zuen bizia.

1936. urte aurreko epe laburrean idatzitako liburu hauen zerrenda azpimarra daiteke, aipaturiko bi lehen liburuez bestalde:

Artistas Anónimos. La talla de madera y especialmente la de boj (1930)

Sabin Euskalduna. Eusko umeei euskaraz irakurtzen erakusteko bigarren liburua (1931)

Mapa Vasconia (1932)

Resumen Bibliográfico Vasco (1933)

Euskal edestia (1935)

Indumentaria Vasca (1935)

Eskuartearen eginkizun zeraman liburugaien zerrenda luzea da ordurako, hala nola, *Narraciones Vascas*, *El Verbo Roncalés*, *Diccionario Roncalés*, *Manual de Conversación Roncalesa*, *El Evangelio de San Mateo*, *Historia de Euskal Erria*, *El Valle de Erronkari* eta Enziklopediaren lehen urratsak.

Bigarren jarduera

Ia 15 urteko isilunea nozitu zuen atzerrian izabarraren produkzioak. Bigarren abiada gai askotariko liburu batekin eman zuen, *Estética Vasca*, *Paisaje*, *Arte*, *Belleza* (Bs. As. 1952), delakoarekin alegia. Historia gaiak ditu, hala ere, gogokoenak bigarren aldi honetako bere izkribuetan. Oso emankorra izan zenez gerra osteko jarraipen hura, lan nagiak aipatuko ditut bakarrik.

Eneko Arista, Fundador del Reino de Navarra (Bs. As. 1959)

El Ducado de Vasconia (1959)

Orígenes de los Vascos (4 t.)

Geografía Histórica de la Lengua Vasca (2 t.)

Diccionario Auñamendi Español-Vasco (5 t.)

Mundua Euskal Erriaren gogoan (1975)

Sobre Historia y Orígenes de la Lengua Vasca (1967)

Cancionero Popular del País Vasco (4 t.)

Liburugintzan oso estimatua eta arrakastatsua gertatu zen bere garaian Estornes Lasatarren bilduma, eta gogokoa zuten era guztietako idazleek euren izenak bertan agertzea

Auñamendi argitaldaria

Garrantzitsua izan arren Bernardoren aipaturiko idazle lana, ezagunagoa gertatu zen berak sortu eta bultzatutako argitaletxearen emaitza. Berez zetorkion Izabako seme presuari argitaldaritzako zaletasuna eta sena. Gazte-gaztetatik saiatu zen bidea urratzen eta *Beñat Idazkiak* izeneko argitaletxea sortu zuen 1934an. Preziatua da euskaltzaleen liburu arasetan orduan plazaratutako Zabalkundea Sorta. Gerrak apurtu zuen bi urteko bizi labur baina oparoarekin argitaletxearen jarraipena.

Familiak eta berak jakinen dute gero erbesteko gabezia gorrian izkribuen isilune luzearekin batera gaingidutako zailtasunen berri. Argitalpen kontua da berririo, maila apalean bada ere, urte horietako aipamen bakarra: *Batasuna* izeneko aldizkaria plazaratu zuen Bernardok 1941.ean. Bere izaera aztertzeko benetan esanguratsua da Txileko saio hau.

Ez da harritzekoa, beraz, Euskal Herrira itzuli bezain laster, 1958an bertan alegia, Auñamendi Argitaldaria sortu izana. Francoren agintepean euskal gaici buruz zuzendutako *Azkue* eta *Aralar* sorta bi kaleratu ziren askoren harridurarekin. Ausardia behar zen horrelako ekimenak burutzeko gerra ostean euskarak nozitzen zuen erasoak ikusita. Estornes Lasatarrak argitaratzaile ez ezik, oinarriko idazle ziren bilduma horietan.

Esku liburuen zerrenda gotortu eta heldutasunera iritsi orduko, erantzunkizun larrigoko alorra lantzera jo zuen Auñamendi Argitaldaria. Erbesteko itzuleraren haramargarren urtean, 1968an alegia, *Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco* izeneko erronkari aurre egin zioten Bernardo eta Mariano bi anaiek. Inork ez zekien gauldi liluragarri bateko amets zoroa, ala zaldun kementsu eta hezikaitzen gataska harroa izan zitekeen.

Arduradun nagusia izan den Bernardoren hogeita hamar urteko jarraipen etengabeak eman du bere emaitza: 72 liburuki mardulen bilduma erraldoia burutu du gizonak, eta moldiztegiara igortzeko prest zegoen azken zenbakia ikusteko arnasa luzatu dio berari biziak. Finis coronat opus.

1999. urteko abuztuaren 11an hustu zen Donostian Bernardo Estornes Lasa Auñamendi Argitaldaria sukaldeko auspo bulartsua.

Baina ez da isilik joan eta ohi zuen eran entzunarazi du bere oihua. Azken orduko hiru liburu utzi ditu testamentu edo azken nahiaren ziguilarekin. Hauek dira:

Diccionario Español - Uskara Roncalés. Bere lehen ametsetako lana zen. 1929an hasi eta hein batean egina zuen itsas beste aldera joan aurretik. Orain azken oroitza-penen lekukotasuna eman nahi izan dio egileak lurreko denon atzerria uztean. Honako hau zioen niri idatzitako gutun batean: "Quiero dejar un recuerdo de la euskaldunidad de Erronkari que yo conocí cuando toda la gente hablaba en 'Uskara', excepto los muy jóvenes" (15-XI-1990).

Memorias. Nortasan aberats eta langile porrokatuaren azken azalpen bihozkor honetan, bide guztietako ibiltari trebeak egoera larri eta bide neketsuan garaile ateratako konzientziaren oihartzuna utzi du: *Recuerdos y andanzas de casi un siglo* (3-IV-1994), neuk jasotako beste izkribu batean bere hitz xumez esana.

El Cantar de Euskalerría. Etxean eta kanpoan beti bizirik edukitako aberriari maitasunezko azken abestia. Hitzaurrea eskatu zidanean, besteak beste, argitaletxeak ze-

karzcion buruhausteak ez zirela dirurik gabe aurrera ateratzen esaten nuen, horren merezimendua ere nolabait azaldu nahian. Merkatalgo eta finantzetako maisuak bere lan eta merezimenduen kutsadura arrunta bezala hartu zuen diruaren aipamen laburra, eta honela erantzun zidan: He recibido la presentación de *El Cantar de Euskalerrria* que me parece muy bien hecha. Solamente desearía suprimir la frase 'y el mundo de las finanzas', 'ya que soy ajeno totalmente al mismo y me desenvuelvo dentro de los límites de una empresa editorial con apenas nueve empleados y en parte, familiares' (15-XI-1990).

Nire aldetik ez zegoen hitz horiek baztertzeko inolako eragozpenik, baina edukia azaldu nionean, ez kentzeko erantzun zidan. Herriminaren zaurietan min ematen du dirukeriak. Funtsean, erromantikoen kastakoa zen merkataritzako maisua; ez euskal kulturarekiko merkataria. La ilustración de Canto y Cantares de Euskalerrria es un corte de tronco de un árbol con el mosaico donde se ha programado la vida (5-IV-1994), —idatzi zidan beste behin. Zuhaitzaren enborreko eraztun marrak alegia, bititza osoko gertakizunen ardatzean.

Sariei dagokienez, Euskaltzain urgazle izendatua izan zen 1966an, eta euskaltzain ohorezko, geroago.

Eusko Ikaskuntzak eratutako "Manuel Lekuona Saria" jaso zuen 1992an

Uztarrotzeko herriak omenaldia eskaini zion urte berean.

Nafarroako Gobernuan Kultura Kontseiluko partaide nintzela 1997an, 'Príncipe de Viana' sarirako aurkeztua izan zen.

Hau da Bernardo Estornes Lasa zenaren bizi luze eta emankorrari buruz eskatu zaidan gorazarre apal laburbildua.

Jose Mari Satrustegi